

DE PIT VAN DE EKONOMIE met een inleiding van de redaktie

Dr. A. Boorman

'Ev'ry cloud has a silver lining'. Deze oude Engelse zegswijze is wel in het bijzonder van toepassing op de verhouding tussen de Amsterdamse Rijksuniversiteit en politiek Den Haag.

Een goed voorbeeld is het ministerschap van de voormalige Amsterdamse hoogleraar en liberaal Dr. Á. Pais. Na zijn worsteling om het doctoraat in de economische wetenschappen te behalen had toch niemand verwacht, dat deze ambitieuze geleerde zich zo plotseling tot de hoogste chef van het gehele wetenschappelijk onderwijs zou ontwikkelen. Op zich natuurlijk een *cloud*, maar de *silver lining* mogen we toch niet uit het oog verliezen: het door Pais verlaten ordinariaat prijstheorie komt nu ter beschikking van nieuwe ambitieuze kandidaten.¹

In tegenstelling tot de normale gang van zaken aan de economische fakulteit wordt er ditmaal nu eens niet automatisch een protégé van Hans van den Doel benoemd. In tegendeel, er is sprake van een open procedure, en zelfs de profielschets is niet op een tevoren vaststaande kandidaat toegeschreven!

Door een gelukkig toeval heeft de redaktie van het Tijdschrift voor Politieke Economie de hand weten te leggen op de geloofsbriefjes van een der kandidaten voor dit ordinariaat. Het betreft fragmenten uit een syllabus van Dr. Adriaan Boorman, oud-lid van de corpsgroep ekonomen en sinds enige jaren verbonden aan de universiteit van Lille. Ad Boorman studeerde in Amsterdam, Antwerpen en Heidelberg. Hij is hoofdredakteur van de 'Revue Mondiale de l'économie politique'.

Het manuscript is door moeilijkheden met de verzending enigszins in het ongereede geraakt. Op grond hiervan, en op grond van de beperkte ruimte in dit tijdschrift heeft de redaktie besloten alleen de introductieparagrafen uit de hoofdstukken 2, 8 en 19 hieronder weer te geven. De volledige syllabus is getiteld: 'Meer en Beter'.

1. Helemaal zeker is dit niet, omdat ook het ordinariaat prijstheorie valt onder de door Pais ontworpen restriktieregels. Volgens een goed ingevoerde ambtenaar op O en W lag het oorspronkelijk zelfs in de bedoeling, het ordinariaat tijdelijk te doen vervullen door een kandidaatassistent.

Hoofdstuk 2: Konsumentensouvereiniteit en conjunktuur — enige organisatietheoretische observaties

Van alle onderdelen der economische wetenschap is het zonder twijfel het leerstuk der konsumentensouvereiniteit, dat aan het inventieve streven van de menselijke intelligentie de hoogste eisen stelt. Stelt U zich eens voor, waarde lezer en toehoorder, dat U in een maatschappij zoudt leven waarin de wensen van de verbruiker niet zouden bepalend zijn voor aard en hoeveelheid der voortgebrachte gebruiksgoederen. Ge zoudt genoodzaakt zijn U te behelpen met aardappelen en uien, waar net Uw behoefte uitging naar beefsteak en pommes frites — het zal U bekend zijn, dat deze situatie zich in de kommunistische Command Economy maar al te veelvuldig voordoet. Te lang is hierover gezwegen, terwijl ondertussen op de verschillende ministeries en departementen uit kortzichtige concurrentie-overwegingen het vet van de soep werd geschept.

Het is in dit licht, waarde lezer en toehoorder, dat ik enige ogenblikken met U wilde schijnen over de theorieën van de Amerikaanse ekonoom Katona, wiens denkbeelden nog recentelijk werden overgeschreven in de oratie van Dr. Pais, van Amsterdam. Katona's denkbeelden krijgen daar alle aandacht die zij, juist door hun schijnbare eenvoud en hun direkte toepasbaarheid, zo node behoeven.

Eén aspekt spreekt wel in het bijzonder tot de verbeelding, en daarover wilde ik vandaag met U gaarne enige ogenblikken van gedachten wisselen. Andere interessante onderdelen, zoals het gebruik van multiple schaaltechnieken, het theorema van Pais en de Index of Consumer Sentiment moeten hiervoor tot volgende week helaas even pas op de plaats maken. Neen, iets werkelijk nieuws en verhelderends brengen Pais en Katona in hun stelling over de *black box*: "... de mens is [een black box, schr] tussen enerzijds de stimuli die hij ontvangt en anderzijds de antwoorden die hij daarop geeft".² Dit is natuurlijk, dames en heren, een Gestalt-psychologische vinding van de eerste orde, in diepgang te vergelijken met de uitvinding van het wiel en het buskruit. Het is duidelijk, dat verdere zoekpogingen naar een nieuwe Marx hiermede wel kunnen worden gestaakt.

Het lijdt geen twijfel, dat wij in het theorema van de *black box* stuiten op een maatschappelijk fuseringsproces: de fusie tussen individu en maatschappij. Op meso- en mikroniveau doen zich identieke verschijnselen voor, en wel op een dusdanige wijze, dat van enig onderscheid nauwelijks

2. A. Pais, Prijsverwachtingen en consumentengedrag, in: W. Driehuys (red), *Economische theorie en politiek in discussie*, Amsterdam 1978, p. 117.

meer gesproken kan worden. Het fuseringsproces tussen individu en de hem omringende politieke en sociale wereld kan, in ruimer verband, in het volgende diagram nader worden omschreven.

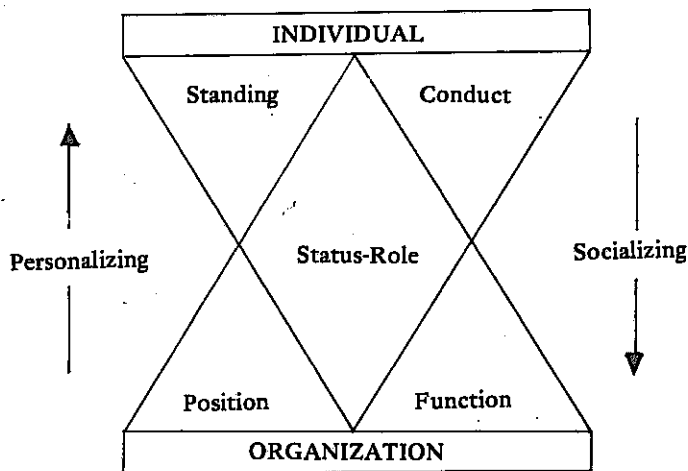

Fig. 2-1. *The Fusion Process.*

We kunnen er zonder meer van uitgaan, dat het hart van dit diagram identiek is aan de black box van Pais en Katona: het raakvlak van een 'personalizing' en een 'socializing' komponent, die hun position in de organization gefixeerd weten door de stabiliteit van het konsumenten-gedrag. Of in ruimer verband: van diegenen die, al dan niet als koopkrachtige afnemers, aan de organization verbonden zijn. Hun Status-Role mag dan per individu verschillen, op makroniveau wordt een opmerkelijke stabiliteit waargenomen, iets wat door recente ekonometrische onderzoeken (Shashlick & French 1978) is bevestigd.³

Een interessante case-study op dit terrein is afkomstig van het Instituut voor Economische Sociologie (Amsterdam). De hoogleraar-direkteur van dit instituut (mijn oude vriend Ernest Z.) wist zich qua position en function te handhaven, maar moest in standing en conduct een stapje terug doen. Op grond van diagram 2-1 zouden we een versterking van de organization mogen verwachten (teweeggebracht door een relatieve toename van de socializing ten koste van de personalizing komponent), maar hiervan was nu juist geen sprake. De personalizing komponent werd zelfs in die mate

3. Shashlick, H.L. en O.B. French, *Stability in Consumer Expectations*, New York, NY, 1978.

versterkt, dat de relatie tussen de hoogleraar-direkteur en de geïnstitutionaliseerde wetenschappelijke wereld ernstig verzwakte. Zoals we dat vaak zien was ook hier een reversion van het fusion proces de sleutel naar een oplossing: het Instituut voor Economische Sociologie werd gesplitst, zodat een modulaire organisatiestructuur in het vervolg het ritme van de ontwikkeling aangaf.

De verklaring van deze paradoxale en weinig produktieve ontwikkeling vinden we alweer bij Pais: "De 'black box' is gevuld met 'interveniërende variabelen, zoals attitudes, motieven, gewoonten die het individu zich heeft eigen gemaakt".⁴ Het is op deze interveniërende variabelen dat ik volgende week gaarne met U wilde terugkomen.

Hoofdstuk 8: Welvaartsoptimum en optimale welvaart – enige organisatiekundige observaties

Van alle onderdelen der economische wetenschap stelt het leerstuk van het welvaartsoptimum zonder twijfel de hoogste eisen aan de menselijke inventiviteit. Laten wij ons eens voorstellen, beste lezer en toehoorder, dat wij zouden leven in een maatschappij waarin de ambities van het individu niet zouden bepalend zijn voor aard en opzet van de maatschappelijke konstellatie. We zouden genoodzaakt zijn ons te behelpen met middelmatigheid, waar net onze behoefte uitging naar brillen en esprit – het zal U niet ontgaan zijn, dat dit in de totalitaire Command Economy maar al te vaak het geval is. Te lang is dit reeds getolereerd, terwijl op diverse departementen en ministeries uit overwegingen van puur eigenbelang de kool en de geit gespaard bleven.

Dit is dan ook het licht, waarde toehoorder en lezer, waaronder ik met U enkele momenten zou willen verblijven bij de denkbeelden van de Nederlandse ekonoom Tinbergen, wiens theorieën nog onlangs werden gesimplificeerd tot een oratie van Dr. Van den Doel, te Nijmegen. Tinbergens ideeën krijgen daar zeker de aandacht die zij, op grond van hun schijnbare eenvoud en toepasbaarheid, zo welgemeend verdienen. Het is juist één aspekt dat met name tot de verbeelding spreekt, en dat stel ik mij ten doel vandaag onder Uw gewaardeerde aandacht te brengen. Andere op zich niet oninteressante aspekten, zoals Pareto-optimaliteit, het Free Rider Problem en de makro-politieke paradox zullen hiervoor tot volgende week helaas moeten wijken. Neen, een werkelijke noviteit brengen Tinbergen en Van den Doel in hun stelling over het bereiken van het *welvaartsoptimum*: "Ontsnapping uit het

4. A. Pais, *ibidem*.

dilemma van de vrijwilligheid is dus alleen mogelijk via een *democratische aanvaarding van overheidsdwang*. De werknemers aanvaarden ... een door de regering en het parlement geleide inkomenspolitiek, ten einde de verwezenlijking van de doeleinden op het gebied van collectieve voorzieningen veilig te stellen".⁵ Hier is natuurlijk, mijne dames en heren, sprake van een economische – en voor het begrip van de menselijke motivaties wezenlijke – vinding van het hoogste belang, in diepgang slechts te vergelijken met het theorema van Pais en de uitvinding van het buskruit. Het is zonder meer evident, dat we hier op het spoor zijn van een nieuwe Marx, wellicht zelfs van een nieuwe Stalin.

Het is niet aan twijfel onderhevig, dat wij in het theorema van het welvaartsoptimum direkt te maken hebben met een sociaal interactieproces: de kommunikatiekanalen in de maatschappij. Op mikro- en mesoniveau doen zich vergelijkbare verschijnselen voor, en wel zodanig dat het onderscheid nauwelijks zichtbaar is. In wijder verband kunnen wij de kommunikatiekanalen tussen individu en organisatie in de navolgende diagrammen verder verduidelijken.

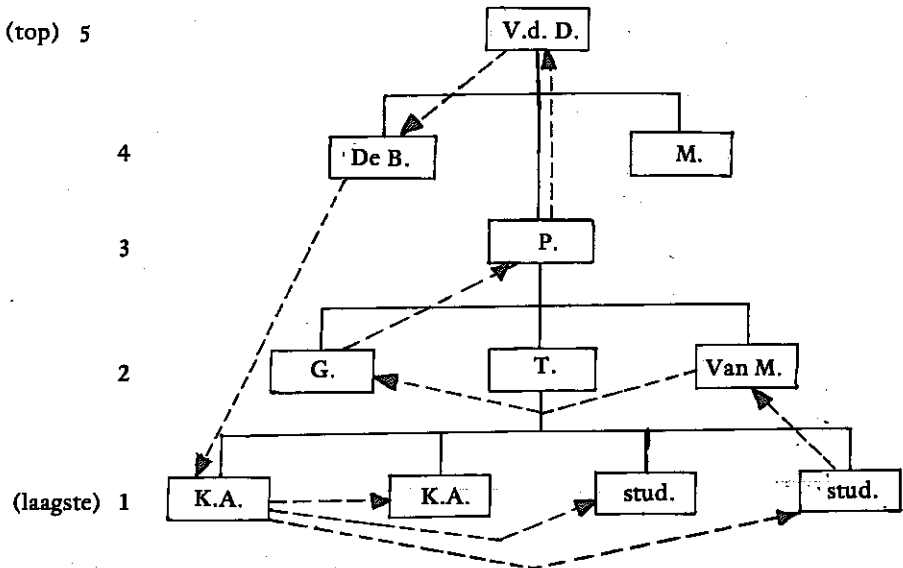

Fig. 8-1. Channels of Communication.

5. J. van den Doel: *Economie en democratie in het staatsbestuur*. Zelfde uitgave als ref. 2, p. 352.

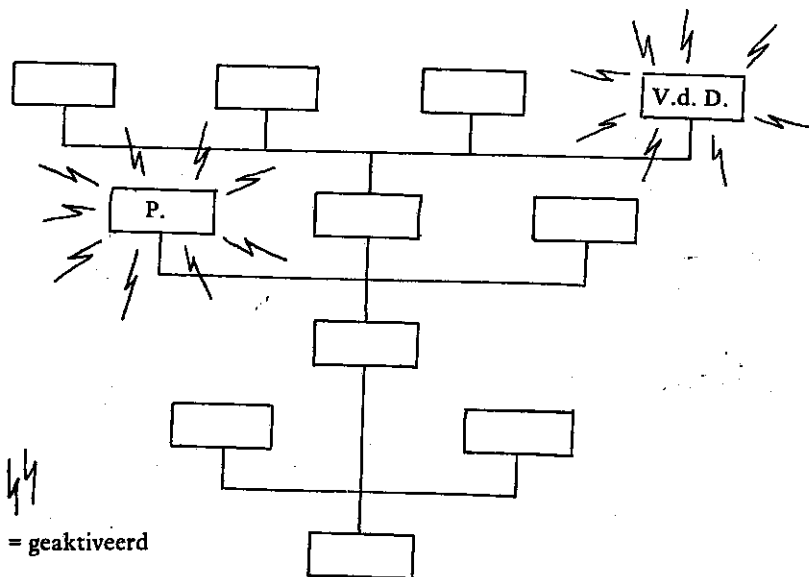

Fig. 8-2. *Informal Power Holders Within the Organization.*

We kunnen er zonder meer van uitgaan, dat in het bovenste diagram (8-1) een welvaarts optimum wordt bereikt, in overeenstemming met de opvattingen van Van den Doel en Katona [waarschijnlijk wordt bedoeld: Tinbergen – red.]: een duidelijke hiërarchische relatie, waarbij in overeenstemming met de wensen van de bevolking de kosten en baten zeer ongelijk zijn verdeeld. Of in ruimer verband: in overeenstemming met de opvattingen van al diegenen die, al dan niet als koopkrachtige leveranciers, hun bijdrage leveren aan de personal welfare van de top position holder. De channels of communication mogen dan van geval tot geval verschillen, op mesoniveau kan men daarin niettemin een opvallende stabiliteit waarnemen, wat overigens door sociometrische onderzoeken (Oswald & Oswald 1976) al was aangetoond.⁶

Een interessante casus op dit terrein is de positie van de Amsterdamse hoogleraar Van den D., verbonden aan de economische fakulteit. Deze hoogleraar heeft een geheel eigen en originele wending gegeven aan het optimale welvaartsbegrip. Zoals de *informatiestroom* loopt van boven naar beneden, zo dient de *welvaartstroom* zich van beneden naar boven te bewegen. Op die manier is er sprake van een institutional equilibrium,

6. Oswald, R.R. en O.M. Oswald: *Beyond the Welfare Optimum*, London etc., 1976.

waarbij via het prisoners' dilemma eventuele dysfunctions snel kunnen worden gelokaliseerd. Op het laagste niveau treffen wij studenten en kandidaatsassistenten, die via papervervangende werkgroepen een door de top position holder opgeworpen probleem oplossen. De papers worden op niveau 2 beoordeeld en gegroepeerd (de position holders op dat niveau zijn, juist met het oog op hun bekwaamheden te dien aanzien, door persoonlijk toedoen van de top position holder aangesteld). Op het derde en vierde niveau worden tentamens afgenomen (waarbij een intelligente verwoording van de ideeën der top position holder een voorwaarde is voor een goede beoordeling), en worden de al geselecteerde papers omgewerkt tot wetenschappelijke artikelen. Opmerkelijk is de positie van P. (niveau 3): hij heeft als voornaamste taak ervoor te zorgen, dat in de door het bedrijf uitgebrachte artikelen de naam van de top position holder zoveel mogelijk wordt vermeld. Tevens waakt hij ervoor, dat geen artikelen met een andere inhoud dan door de top position holder is voorgeschreven het bedrijf verlaten. Omgekeerd zorgt de top position holder ervoor, dat de namen van zijn ondergeschikten af en toe in de eigen produkten worden vermeld. Het is zonder meer een feit, dat voor de top position holder op deze manier een welvaartsoptimum kontinu gerealiseerd kan worden. Eventuele storingen worden verholpen op de manier zoals die in diagram 8-2 is afgebeeld: duidelijk is, dat slechts twee van de deelnemers aan het optimaliseringsspel zijn geactiveerd. Het is op deze aktiveringsprocessen dat ik over een week met U wilde terugkomen.

Hoofdstuk 19: Loonsverlaging en verlaging van lonen — enkele organisatie-sociologische opmerkingen

Van alle onderdelen der economische politiek is het zonder twijfel de praktijk der loonsverlaging, die aan het onophoudelijk speurwerk van de economische intelligentie de minste eisen stelt. Stelt U zich voor, gewaardeerde lezer en toehoorder, dat U moest leven in een maatschappij waarin niet langer de wensen van de ondernemers zouden bepalend zijn voor aard en frequentie van de reële loonsverlagingen. Ge zoudt U moeten neerleggen bij een intering op Uw vermogen, waar net Uw gedachten uitgingen naar een redelijke beloning voor Uw risico en managerskapaciteiten — het zal U bekend zijn, dat die situatie zich in de absolutistische Communistische Command Economy maar al te vaak heeft voorgedaan. Te lang is hierover uitsluitend gesproken, terwijl intussen op de ministeries en departementen het vet nog steeds van de soep wordt geschept. Het is in dit licht, dames en heren, dat ik vandaag met U ... [hier ontbreken twee bladzijden van het manuscript — red] ... organisatie-

principes dat ik volgende week nader met U van gedachten zou willen wisselen.

Dr. A. Boorman
Antwerpen.